

Annemarie Schimmel ve Allah'ın Âyetleri

Mustafa KARA
Prof. Dr.
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1922'de Almanya'da doğan 2002 yılında aynı yerde vefât eden Annemarie Schimmel son yüzyılda yetişen en dikkate değer şahsiyetlerden biridir.

Son iki yüz yılda birçok Batılı oryantalist yetişti. Fakat onun kadar İslâmî konulara ilgi ve hatta sempati ile bakan başka birini bilmiyorum.

Son iki asırda birçok Şarkiyatçı ilim dünyasına yâdigârlar sundu. Onun kadar İslâm'ın ve Kur'ân'ın değerlerine özellikle Hz. Peygamber'e tarafsız bir gözle bakabilen ikinci bir kişi tanımlıyorum.

Son iki yüz yıldır birçok Batılı akademisyen Doğu'yu araştırmak için sahaya indi. Tasavvufi konulara onun kadar yakından bakabilen, Hindistan alt kıtasında yaşayan bir dervişin tavrıyla Şiraz, Ankara ve Kurtuba'da yaşayan bir ehl-i tarikin nüktelerini aynı paragrafta bir araya getiren bir başka araştırmacıyla karşılaşmadım.

Onun değişik dillerle seksen yıl içinde kaleme aldığı seksen kadar eser İslâm kültürünü insanlığa sunduğu gibi Türk kültürünün de uluslar arası gönüllü elçileri olmuştur. 1954 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi öğretim üyeliği ile başlayan bu "yolculuk" son nefesine kadar devam etmiştir. Eserlerinde Türk Edebiyatı, Türk Folkloru, Türk Tasavvuf Tarihi numûnelerini bu kadar bol ve hoş bir şekilde kullanan başka bir Batılı ile de henüz karşılaşmadım.

Muhalled eseri "İslâm'ın Mistik Boyutları"nın önsözünde de sonsözünde de Türkiye'den bahseden Schimmel, "Tanrının Yeryüzündeki İşâretleri" adıyla Ekrem Demirli tarafından Türkçe'ye çevrilen ve Kabalcı Yayınları tarafından 2004'te neşredilen eserine de Türkiye ile başlamıştır:

1950'lerde Ankara'da İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi okuturken, öğrencilerime Rudolf Otto'nun *mysterium tremendum* ile *mysterium fascinans* arasında yaptığı ayrımı açıklamaya çalışmıştım; çünkü Numen (ilâhî) kendisini ürkütücü bir ihtişam ve büyüleyici bir güzellik içinde açığa vurur. Öğrencilerimden birisi hemen ayağa kalkmış ve gururla şöyle demişti: "Fakat hocam! Biz müslümanlar bu ayrımı yüzyıllardır bilmekteyiz. Allah'ın iki görünümü vardır: *Celâl*-ihtişam, kudret ve hiddet-ve *cemal*-güzellik, şefkat ve merhamet." O zamandan beri, İslâm'a görüngübilimsel bir açıdan yaklaşma fikri aklımdaydı; ama çok daha önemlisi, bu alandaki birkaç temel kitapta İslâm'ın (eğer o da sözkonusu ediliyorsa) kötü bir biçimde sunulduğunu görmüş olmalıdır; onsekizinci yüzyıl Alman düşünürü Reimarus'un eleştirisi Dinler Tarihi uzmanları için hâlâ geçerli gibi görünüyor:

Eminim ki, Türkler'in dininin şu ya da bu kusurlar yüzünden suçlayanların yalnızca küçük bir kısmı Kur'an'ı okumuştur. Okuyanların da pek azı sözcüklere doğru anlamı verme niyetindedir. (s. 10)

1992 yılında yetmiş yaşında iken İngiltere'nin Edinburg şehrinde "Gifford Konferansları" ana başlığı altında verilen derslerin bir araya getirilmiş şekli olan bu kitap İslâm kültüründe yer alan yaratılış, insan, hayvan, tabiat, kutsal zaman, kutsal mekân, ibâdet gibi pek çok konuyu büyüteç altına almıştır. Batı dillerinden başka Arapça, Farsça, Urduca, Hintçe ve Türkçe'ye olan hâkimiyeti ile bütün İslâm dünyasının adeta kültür coğrafyasının ansiklopedisini bize sunmuştur. "İslâm'ın mistik ve edebî yönüne" daha çok ilgi duyduğunu itiraf eden yazarın (s. 12) Allah'ın âyetlerini izah etmeye, bir diğer ifade ile İslâm kültürünün fenomenolojik boyutunu göstermeye yönelik olan bu araştırması giriş ve yedi bölümden meydana gelmiştir. Her bölüm orijinal hatla yazılmış bir âyetle başlamaktadır.

Giriş: "...Onlara âyetlerimizi ufuklarda ve kendi nefislerinde göstereceğiz..." (Fussilet 41/53)

Birinci bölüm: Doğa ve kültürün kutsal görünüşleri. "...Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindedir..." (Fussilet 41/37)

İkinci bölüm: Kutsal mekân ve kutsal zaman. "Göklerin yeryüzünün yaratılışında, gece ve gündüzün ardarda gelişinde akıl sahipleri için işaretler vardır..." (Âl-i İmrân 3/190)

Üçüncü bölüm: Kutsal eylem. "Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklılığı Allah'ın âyetlerindedir." (Rum 30/22)

Dördüncü bölüm: Kelâm ve metin. "Size hem korku hem de ümit için şimşegi göstermesi ve gökten bir su indirip de onunla yeryüzüne ölümünden sonra hayat vermesi O'nun âyetlerindedir..." (Rum 30/24)

Beşinci bölüm: Birey ve toplum. "Benim rahmetim herşeyi kuşatmıştır ve onu Allah'tan korkan, zekâtlarını veren ve bizim âyetlerimize inananlara göstereceğiz." (A'raf 7/156)

Altıncı bölüm: Tanrı ve Tanrı'nın yaratması: Eskatoloji. "...ve O'nun âyetlerinden birisi de sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra insan haline geldiniz, her yere yayılıp duruyorsunuz." (Rum 30/20)

Yedinci bölüm ise Batılı insanlar için çok önemli olan bir sorunun cevabına tahsis edilmiştir: İslâm'a nasıl yaklaşılabilir?

Kutsal Mekân'ı ele alan ikinci bölüme Seyyid Hüseyin Nasr'ın "Müslümanlar sınırları Kur'an sadasıyla çizilmiş bir yerde yaşar" cümlesiyle başlamış, dördüncü bölümde L. Massignon'un "Kur'an müslümanların dünya görüşünün anahtarıdır" ifadesini şerhetmiştir.

Tekke ve türbelerden, çiçek ve böceklerden, Kerbelâ ritüellerine, doğum ve ölümden, saç sakaldan, Merakeş'in "yedi"lerine, Buharî hatminden, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inden Şifâ-i Şerif'in kıraatına, Yunus Emre'den Ziya Gökalp'a, Fazlurrahman'dan İkbâl'e, Selman Rüşdi'den Mevdûdî'ye kadar pek çok konuyu bir müzehhibe titizliği ile kaleme alan Schimmel, kendi iç dünyasına da tercüman olan Goethe'nin "İslâm Tanrı'nın iradesine teslim olmaksızın eğer, hepimiz İslâm'da yaşıyor ve ölüyoruz o halde" cümlesinden sonra konuyu beklenmedik bir şekilde "şehir"e getirerek (s. 320-322) tamamlamıştır.

Tarhçiler, Mekke'de işitilen ilâhi sesi, çöldeki bir aslan kükremesine benzetmişler ve İslâm'ın ilk tebliği olgusuyla sonradan şehirlerde gelişmesine dikkate alarak İslâm'ı tipik bir çöl dini olarak görmüşlerdir. İslâm başlangıçta ticaret şehri Mekke'de, daha

sonra ise genişleyen imparatorluğun başkentlerinde gelişmiştir. “Şehir”, genellikle nizam, organizasyon ve entelektüel ilgilerle bağlantılıdır, buna karşın çöl, ruhların başı boş dolaştığı ve kara sevdanın ateşine düşmüşlerin yaşamak isteycekleri tehlikeli bir yerdir; iki kuyu arasındaki doğru yolu izlemeyenler orada yok olurlar.

Şehir bize, İslâm'ın, Kurân'ın, Dâr'ül-İslâm (İslâm Evi) ifadesine dayanarak ev şeklinde simgeleştirilebilecek bir tasvirini sunar. Gerçekten de İslâm tıpkı bir eve benzer; sağlam yapılmış, taşları iyi örülmüş, iyi bir biçimde kelime-i şahadet temeline oturtulmuş, dört sağlam sütunla desteklenmiş (namaz, zekât, oruç ve hac) güçlü bir şark evi. Bu evin kapısında, davetsiz misafirleri ve düşmanları içeriye sokmayan bekçileri veya çölün yer değiştiren kum tepelerinin binayı tehlikeye atmaması için çekiç veya kılıçlarıyla onu genişletmeye çalışan işçileri görürüz. Nefis duvarı hayranlıkla seyrederez, fakat ilk bakışta onu oldukça sade ve kaba buluruz. Fakat geniş binaya girdiğimizde ise içeride sevimli bahçeler görürüz, bunlar su kaynaklarının ve pınarlarının yolcuyla dinlendirdiği cenneti andırırlar. Binada, kadınların kutsal mekânı olan *harem* vardır; burası sevginin ve tevhid'in mabeti olduğu için herhangi bir yabancı giremez.

Ev değerli halılarla tezyin edilmiş, kokularla doldurulmuştur. Farklı farklı insanlar, yedi iklimden eşya getirmiş, getirdikleri hediyelerin değerlerini tartmışlardır. Evin Sahibi, herkesi evi temiz tutması konusunda uyarmıştır; insan ancak evin eşliğini geçip ayakbalarını çıkarttıktan sonra kutsal mekâna girebilir.

Fakat evin bânisi ve sahibi nerede bulunabilir ki? Onun işi ve emirleri O'nun varlığına, heybet ve büyüleyiciliğine aynı anda şahidlik eder; fakat insan akıllı, ona ulaşamayacaktır. Bununla birlikte akıl, kendisini zorlar ve Tanrı'nın, İslâm Evi'nin, yani insanlık evinin sakinlerini koruyacağı bir yolda onu anlamaya çalışır.

Belki de Mevlânâ insan zihninin Rahman ve Kâdir, Zâhir ve Bâtın, Evvel ve Ahir'e nasıl ulaşacağına ilişkin bitmeyen muhakemesine bir yanıt verebilir: O, kendisini âyetleri aracılığıyla gösterir, fakat asla idrâk edilemez:

Akıl, her zaman, gece-gündüz dinlenmeden usanmadan düşünür, merak eder ve Tanrı'yı anlamaya çalışır. Bununla birlikte Tanrı anlaşılmalıdır ve bizim idrâkimizin ötesindedir. Akıl bir pervâneye, Maşuk ise kandile benzer. Pervâne kendisini kandilin içine attığında yanar ve yok olur; pervâne yanmanın zarar ve elemine duysa da, yine kandilden uzak duramaz. Kendisini o kandile atmayan pervâne, pervâne değildir ve pervâne kendisini kandilin ateşine atıp yanmazsa, o ateş de ateş değildir. Buna göre Hakk'ın nûrundan yanmaya sabretmeyen ve ictihat göstermeyen adam, adam değildir. İdrâk edilen herşey Hakk değildir. Adam odur ki, ictihadı terk etmeyip, sürekli ve daima, Hakk'ın Celâl nûrunun etrafını dolaşsın. Hakk da odur ki, âdemi yakıp, yok ede ve hiçbir akıl onu idrâk edemeye. (Fihî mâ fih, 10. Fasil)